

BÜYÜK MOĞOL ULUSU'NDA HANEDAN DEĞİŞİM SÜRECİ VE SİYASİ ETKİLERİ

Dr. Çetin KAYA*

ÖZ

Cengiz Han hayatta iken kendisine veliaht olarak gösterilen üçüncü oğlu Ögedey, babasının ölümü ile kağanlık makamına geçmiştir. Ögedey'in kağan olmasında ağabeyi Çağatay'ın rolü büyüktür. Böylece, Ögedey on yılı aşkın bir süre Büyük Moğol Ulusu'nu yönetmiştir. Ögedey'in ölümü sonrasında da yine onun ailesinden gelen kişiler kağanlık makamında tasarruf hakkına sahip olmuştur. Ancak Göyük'ün tahta geçişi ile başlayan süreç sonucunda kağanlık Toluy Hanedanı'nın eline geçmiştir. Bu durumun yaşanmasında Çuci Hanedanı'ndan Batu'nun önemli etkisi olmuştur. Batu'nun isteği ile Toluy'un oğlu Möngeke, kağan yapılmıştır. Möngeke Kağan başa geçtikten sonra iktidarını güçlendirmek için muhalif Ögedey ve Çağatay Hanedanı'ndan kimselere karşı sert bir tutum sergilemiştir. Möngeke'nin ölümü sonrasında kağanlık iddiası ile ortaya çıkan kardeşleri Arık Buka ve Kubilay arasındaki mücadele, Toluy oğullarının otoritesini sarsmıştır. Bu durumdan Kubilay galip çıkmayı başarmıştır. Kubilay'ın diğer kardeşi Hülegü'nün İran'a gelişiyle çıkarları sekteye uğrayan diğer hanedanlar Ögedey Hanedanı ile yakınlaşmışlardır. Bu durum İran ve Çin'de hakimiyetlerini sağlamlaştırmaya çalışan Toluy oğulları ile diğer hanedanların husumetini derinleştirmiştir. Fırsatı iyi değerlendiren Ögedey Hanedanı'ndan Kaydu, Çuci ve Çağatay hanedanlarından aldığı destekle gücünü artırmıştır. Kaydu kağanlık hakkının Ögedey Hanedanı'na ait olduğunu savunmuş ve uzun yıllar bu amaç uğruna mücadele vermiştir. Ancak Kaydu'nun ölümü sonrasında Ögedey Hanedanı'nın Çağataylar ile arasının bozulması mevcut koşulları aleyhlerine çevirmeye yetmiştir. Böylece güçleri azalmış ve kağanlık iddiaları da kısa bir müddet içerisinde son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Moğollar, Büyük Moğol Ulusu, Ögedey Hanedanı, Toluy Hanedanı,

DYNASTY CHANGE IN THE GREAT MONGOLIN ULUS AND ITS POLITICAL EFFECTS

ABSTRACT

Genghis Khan's third son, Ogedei became crown prince while his father was alive. Ogedei ascended the throne upon the death of Genghis Khan's. Ogedei's older brother, Chagatai, played an important role in making him khagan. Eventually, Ogedei ruled the Great Mongol Ulus for more than a decade. After Ogedei's death, other members of his family took possession of the throne. However, as a result of the process that began with the ascension to the throne of Goyuk, the khaganate fell into the hands of the Tolui dynasty. Jochi's son Batu had a significant influence resulting from this situation. At Batu's request, Tolui's son Mongke was made khagan. After Mongke Khagan ascended to the throne, he took a tough stance against the dissident Ogedei and the Chagatai dynasty in order to strengthen his power. After Mongke's death, the struggle of his brothers Arık Buka and Kublai, who had emerged claiming to be khagan, shook the authority of the Tolui dynasty. Kublai managed to emerge victorious from this situation. Other dynasties, whose interests declined with the arrival of Kublai's other brother Hulaku in Iran, conspired with the Ogedei dynasty. This increased hostility towards the Toluy sons, who sought to consolidate their dominance in Iran and China. Kaidu of the Ogedei dynasty took this opportunity well and increased his power through the support he received from other dynasties. Kaidu argued that the right to be khagan belonged to the Ogedei dynasty. He fought for this principle for many years. However, with the death of Kaidu, the Ogedei dynasty

* ccetinkayaa.58@gmail.com, 0000-0003-3876-5140

came into conflict with the Chagatai dynasty. Thus, their power decreased and their claims to be khagan did not last long.

Keywords: Mongols, Great Mongolian Ulus, Ogedei Dynasty, Tolui Dynasty,

Giriş

Yesügey Bagatur'un yetim evladı Temüçin, idari olarak dağınık halde bulunan Moğol boylarını kendi yönetimi altında toplamayı başarmıştır. Uzun uğraşlar neticesinde de Moğolistan'daki farklı milletlere mensup diğer boyları kendisine boyun eğdirmiştir. Temüçin, 1206 yılında Büyük Moğol Ulusu'nu kurmuş ve Cengiz Han olarak anılmaya başlamıştır. Kurulan bu devlet yirmi yıllık bir süreç içerisinde şarki Asya'dan, Avrupa sınırlarına dayanmıştır. Bu kadar büyük coğrafyaya hükmeden bir devletin tek bir merkezden yönetilmesi de güçleşmiştir. Bu nedenle Cengiz Han ve çocuklarının soyundan gelen kimseler tarafından temsil edilen hükümdar ailesince idari alanlara bölünmüştür. Hükümdar ailesi içerisinde ise, Cengiz Han'ın eşi Börte Üçin'den doğmuş olan dört oğlu önceliklidir. Bu dört evlada, yönetimleri altında olacak belli bölgeler tahsis edilmiştir. Her birinin kendi hanedanlarını oluşturmalarına olanak sağlanmıştır. Ancak Cengiz Han devletin birlik ve bütünlüğünü sağlamak için, bir Büyük Kağan atanmasını uygun görmüştür. Bu şekilde oluşan yeni hanedanların ayrı parçalara bölünerek dağılımları engellenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Cengiz Han'ın üçüncü evladı Ögedey kağanlık makamına layık görülmüştür.

Ögedey ve Soyunun Kağanlığa Tayini

Büyük Moğol Ulusu'nda Cengiz Han'ın (1206-1227) ölümü sonrasında iktidarın kimin elinde olacağı konusu oldukça sıkıntılı bir sürecin nihayetinde belirlenebilmiştir. Anonim eser *Mongolun Nigoça Tobçıyan'a* göre, Harezmsahlar üzerine yapılacak sefer öncesi düzenlenen bir toplantıda Cengiz Han bu makama oğullarının ağabeyi olarak Çuci'yi layık gördüğünü ifade etmesine rağmen ikinci evladı Çağatay bu duruma karşı çıkmıştır. Çünkü, Çuci'nin açıkça Cengiz Han'ın evladı olmadığını iddia etmiştir (ayrıntılı bilgi için bk. Golden 2002, Kalan 2012). Çıkan kavga ve oluşan arbede sonucunda iki oğul da Cengiz Han'ın gözünden düşmüştür. Durumun farkına varan Çağatay, hemen kağanlık makamına kendisinden sonra doğmuş olan Ögedey'i (1229-1241) önermiş ve kendi adaylığından vazgeçmiştir. Onun önerisi Çuci tarafından onaylanınca, en küçük kardeş Toluy da alınan karara riayet edeceğini belirtmiştir. Cengiz Han da çıkan karışıklıktan duymuş olduğu rahatsızlığın verdiği üzüntü ile çocuklarının aldığı bu karara sesini çıkartmamış ve Ögedey'in halefi olması görüşünü benimsemiştir (Anonim 1990: 758-760,767-770, Anonim 2004: 926-927,931-933). Cengiz Han ayrıca Çuci ve Çağatay'a, kendisini ilk başta hanlık için cesaretlendirip sonrasında düşmanları ile iş birliği içerisine giren, Altan ve Kuçar'ın halklarını pay etmiştir. Böylece sözünden dönenlerin akıbetini daima hatırlamalarını sağlamaya çalışmıştır (Anonim 1990: 770-771, Anonim 2004: 934). Ögedey'in namzetliği bu toplantıda belirlenmiş olup, babasının ve diğer kardeşlerinin onayından geçmiştir.

Yukarıda değindiğimiz anonim eser haricinde Cengiz Han'ın veliyet tayini hususundan bahseden başka eserler de bulunmaktadır. *Târih-i Cihân Gûşâ* (Cuveyni 2016: 244-246, Cuveyni 2013: 185-186), *Tabakât-ı Nâsırı* (Cûzcânî 2010: II/150-151, Cûzcânî 2016: 105), *Abu'l Farac Tarihi* (Abu'l Farac 1999: 522-523), *Câmiu't Tevârih*

(Reşiduddin Fazlullah 1995: 618) gibi tarihi kronikler bu eserler arasında yer almaktadır. Bu kronikler *Mongolun Nigoça Tobçıyan*'ın aksine, Cengiz Han'ın kendi rızası ile Ögedey'i kağanlık makamına layık gördüğünü söylemektedirler. Ayrıca Cengiz Han görüşünü açıklama işini de çıkmış olduğu Çin Seferi (1226-1227) sırasında hastalanıp öleceğini anladığı zaman yapmıştır. Verilen bilgiler özellikle yukarıda değinmiş olduğumuz kronikleri esas alarak oluşturulmuş birçok eserde benzer şekilde tekrarlanmıştır (bk. Hândmir 1984: III/46-47, Şebânkârei 1998: 243-244, Mirhând 2006: 3904, Ahmed Gaffâri 2018: 196, Ahmed Tebrizi 2019: 319). Ancak bahsettiğimiz eserlerin en erken tarihli olanları yine 1260 yılında, Cengiz Han'ın ölümünden otuz yılı aşkın bir süre sonra yazılmışlardır. Dönemin tanığı niteliğinde sayabileceğimiz yegane eser *Mongolun Nigoça Tobçıyan*, 1240 yılında tamamlanmıştır (Anonim 1990: 890, Anonim 2004: 1044). Bu açıdan bakıldığında elbette adı geçen kaynağın daha ehemmiyetli bilgiler verdiğini düşünmek doğru olacaktır.

Cengiz Han görüldüğü üzere Börte Üçin'den doğan evlatlarının talebi doğrultusunda Ögedey'in kağanlığa tayinini yapmıştır. Tayin sırasında söylemiş olduğu *Mongolun Nigoça Tobçıyan*'da belirtilen, şu söz oldukça önemlidir: *Ögedey'in soyundan otla belense sığır yemeyecek, yağla bulansa it yemeyecek gibi bir evlat olursa, benim soyumdan iyi bir evlat türemez mi?*² (Rachewiltz 1972: 152, Anonim 1990: 775-776, Anonim 2004: 936). Buradan anlaşıldığı üzere Cengiz Han sadece Ögedey'i değil onun çocuklarını da kağanlık makamının birincil varisi yapmıştır. Ancak onlardan kağanlık vasfını üzerinde taşıyabilecek herhangi bir kimse çıkmaz ise, diğer çocuklarının soyundan gelen birine bu makam intikal edebilirdi. *Mongolun Nigoça Tobçıyan*'da geçen bu ifadenin bir benzerini, İlhanlı kroniği *Câmiu't Tevârîh*'den takip edebilmekteyiz. Ancak bu kronikte neşredilen ifade Cengiz Han tarafından söylenmiş gibi değil, devlet erkanının verdiği bir yemin olarak gösterilmiştir. Yemin ise tam olarak şöyledir: *Eğer Ögedey Kağan'ın çocuklarından birisinin etinin bir parçası otların içine karışıp sığır o otu yemese ve yağın içine karışsa köpek o yağa bakmasa bile biz yine de onu kağanlığa kabul ederiz. Bir başkasını tahta oturtamazlar.*³ (Reşiduddin Fazlullah 1995: 69). Görüldüğü üzere *Mongolun Nigoça Tobçıyan*'ın verdiği ifadeye nazaran *Câmiu't Tevârîh*'in ki, daha kati şekilde Ögedey Hanedanı'nın kağanlık makamının tek varisi olduğunu iddia etmektedir.

Cengiz Han'ın 1227 yılında ölümü ile oğulları cenaze merasimini tamamlayıp, yapılacak olan bir sonraki kurultayda Ögedey'i kağanlık makamına oturtacakları akdi ile ayrılarak kendilerine tahsis edilen yurtlarına dönmüşlerdir (Cüveyni 2013: 187, Cuveyni 2016: 246). Tahtın boş kaldığı süre zarfında makama niyabet etmesi için Toluy'u görevlendirmişlerdir. Ancak Toluy'un geçmiş olduğu makamı terk etmemek adına bazı manipülasyonlara başvurduğundan söz edilmektedir (Prawdın 1953: 236-238, Barthold 1981: 357, Brain 1997: 10). Bu kayıtları destekler mahiyette bazı eserler, Ögedey'in 1229 yılında iki yıl gecikmeli olarak tahta geçtiğini belirtirler (Reşiduddin Fazlullah 1995: 637, Lubsandanzan 2006: 225, Ahmed Gaffâri 2018: 196). Ancak bazıları da gecikme olmaksızın, Cengiz Han'ın ölümünden hemen sonra yapılan ilk kurultay, yani 1228 senesini işaret etmektedir (Anonim 1990: 822-823, Anonim 2004: 984, Sagan Setsen 2006: 90). Netice olarak yapılan kurultayda Ögedey'in gelenekler kapsamında birkaç defa bu görevi diğer akrabalarına teklif etmesi haricinde önemli bir gelişme yaşanmamıştır (Cuveyni 2016: 248). Cengiz Han'ın ailesinin hayatta bulunan en büyük

erkek mensubu olan Çağatay yani Ulusun Aka'sı ("aka" için bk. Cleaves 1963) da onun tahta geçişinin garantörü olarak orada bulunmuştur. Bu hususta *Mongolun Nigoça Tobçıyan* açık bir şekilde Ögedey'i yapılan kurultayda tahta geçiren kişinin Çağatay olduğunu özellikle vurgulamaktadır (Anonim 1990: 822-824, Anonim 2004: 984-988).

Görüldüğü üzere Çağatay'ın ısrarlı bir şekilde kardeşi Ögedey'in ardında durması ve onu kağanlığa kadar taşıması, kardeşinin ona karşı minnet ve saygısını artırmıştır. Böylece Ögedey, kağan olduktan sonra verdiği her kararda Çağatay'a danışma ve onayını alma gereksinimi duymuştur (Anonim 1990: 825,831,877). Ayrıca bu yakın ilişki aileler içerisindeki dostluğu da pekiştirmiştir. Ögedey bu bağlamda büyük oğlu Göyük'ü, Çağatay'ın hizmetine vererek, Moğol töresine bağlı bir şekilde yetiştirmesini istemiştir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 766). Çağatay kardeşi Ögedey ile yakınlığına binaen birçok olayda karar mercii olmayı başarmıştır. Bunlardan birisi 1236 senesinde çıkılacak olan ikinci Kıpçak Seferi'nde (Özcan 2017: 62) yaşanmıştır. Çağatay seferi bildirmek için gelen elçiler ile Ögedey'e haber yollayarak, gidecek olan orduya tüm Moğol asilzadelerinin büyük evlatlarını memur etmesini istemiştir. Bu isteği de kabul görmüştür. Ayrıca Ögedey Kağan tarafından tüm ordunun başkomutanı olarak Batu görevlendirilmiştir. Ögedey'in kendi hanedanı adına yolladığı ordunun komutanlığına da, büyük oğlu Göyük getirilmiştir. Bu kapsamda Çağatay Hanedanı'ndan Bamiyan'da öldürülen veliaht şehzade Möngke Togan'ın (Reşiduddin Fazlullah: 130a) oğlu Büri ve Toluy'un oğlu Möngke'de sefere katılanlar arasındadır. Sefer başarılı bir şekilde ilerler iken Göyük ve Büri düzenlenen bir zafer kutlamasında Batu'nun onlardan önce içkisini yudumlamasını töreye uygun bulmamıştır. Onlar bu duruma istinaden Batu'ya hakaret etmişlerdir (Anonim 1990: 825-830, 845-851, Anonim 2004: 989-992, 1011-1014). Bu olay Batu'nun, Göyük ve Büri ile arasını açmıştır. Toluy'un oğlu Möngke (1251-1259) sükutunu koruyup kağanlık emri gereğince Batu'nun önderliğine saygı duymuştur. Durumdan haberdar olan Ögedey kendi oğlu ve olaya karışan diğer kişileri oldukça şiddetli bir şekilde kınamıştır (Anonim 1990: 848-851, Anonim 2004: 1014-1016, Biran 1997: 12).

Ögedey'in 1241 yılında ölümü ile birlikte (Reşiduddin Fazlullah 1995: 674, Lubsandanzan 2006: 226, Cuveyni 2016: 261) uzun bir dönem boyunca Merkit asıllı olan eşi, Töregene Hatun kağanlık makamına naiplik etmiştir (Reşiduddin Fazlullah: 135a). Yeni kağanın seçilme işi Töregene tarafından sürekli ertelenerek uzatılmıştır (Biran 1997: 11, Durak 2008: 255, May 2017: 51). Bu dönemde birçok şehzade kendi başına buyruk hareket etmeye başlayarak merkezi otoritenin bozulmasına yol açmıştır. Ancak Toluy'un eşi Sorkagtani Beki ve oğulları Töregene'nin sözünden çıkmayarak töreden taviz vermemişlerdir. Zira son zamanlarda Ögedey'in çocukları da artık anneleri Töregene'nin isteklerini yerine getirmemeye başlamışlardır. Bu durumdan faydalanmak ve kağanlık makamını ele geçirmek isteyen Cengiz Han'ın en küçük kardeşi, Temüğe Odçı'nin bazı girişimleri de olmuştur. Böylelikle Göyük, Karakurum'a annesi Töregene'nin yanına gelerek kağanlığa göz diken diğer hanedan üyelerinin önünü kesmiş ve makamı Ögedey Hanedanı'nın elinde tutmayı başarmıştır (Cuveyni 2016: 300-301, Atwood 2004: 544, Pochekaev 2016: 726, May 2017: 11-12). Göyük 1246 yılında yapılan kurultayda Çuci'nin büyük oğlu Orda ve Çağatay Hanedanı'ndan Yisü Möngke'nin desteği ile kağanlık makamına geçmiştir (Cuveyni 2016: 307, Ahmed Tebrizi 2019: 447-449). Ancak Göyük'ün, babası Ögedey'in veliahdı olup olmadığı

konusunda birtakım şüpheler bulunmaktadır. Cuveyni'nin rivayetine göre, Ögedey'in diğer oğlu Kotan, kendisini babasının veliht ilan ettiğini iddia ederek bir süre kağanlığa merak salmıştır. Ancak amansız bir hastalığa yakalanınca bu hevsten vazgeçmiştir. Ayrıca toplanan kurultayda bazı kimseler Ögedey'in Köçü'den torunu Şiremün'ü kağanlığa teklif etmiştir. Bu öneri de Şiremün'ün yaşı küçük olduğu için reddedilmiştir (Cuveyni 2016: 307). Kotan'ın velihtlığı konusu Cûzcâni tarafından da işlenmiş olup, felç geçirdiği için bu hakkını Göyük'e devrettiği anlatılmaktadır (2010: II/169). Reşiduddin'in rivayetine göre ise; Şiremün Ögedey'in velihtı olup ölümü sonrasında başa geçmesi gereken asıl kişidir. Ancak onun hakkı Göyük tarafından gasp edilerek kağanlık tahtından uzaklaştırılmıştır (Reşiduddin Fazlullah 1995: 804). Bu olaylar haricinde dikkat çeken bir nokta ise Batu'nun bu kurultaya katılmayıp kardeşlerini göndermesi olmuştur. Ancak Göyük'e karşı Kıpçak Seferi'nden kalma herhangi bir kin besleyip beslemediği konusunda yorum yapmak oldukça güçtür. Yine de Göyük'ün makamına saygı duyduğu Ioannes de Plano Carpini'nin notlarından anlaşılmaktadır (Plano Carpini 2000: 113-117). Cemal Karşi ise; Çuci oğullarının Göyük'ün kağan seçilmesine razı olmadıklarını ama yine de onun bu makama geçtiğini söylemektedir (Djamal al-Karşi 2005: 119).

Göyük'ün iktidara gelişi ile geniş kapsamlı bir tahkikat yapılarak, Ögedey Kağan'ın ölümü sonrası şehzadelerin kendi başına verdikleri tüm hükümler geçersiz sayılmıştır (Cuveyni 2016: 311-312). Çuci'nin oğlu Ordu ve Toluy'un oğlu Mönge darbe girişimi içerisinde bulunduğu düşünülen Temüğe Odçı'nin sorgusunu yapmak için görevlendirilmişlerdir. Mesele Odçı'ye bağlı birkaç beyin idamı ile kapatılmıştır (Cuveyni 2016: 310). Göyük başa geçince Çağatay Hanlığı içerisindeki veliht hususuna da müdahale edilmiştir. Yeni kağanın yarlığı ile başa geçmeyi bekleyen Kara Hülegü, devlet erkanının da tek adayı iken Göyük'ün: *Oğul dururken nasıl olurda torun varis olur!* şeklinde bir açıklaması ile tahttan uzaklaştırılmıştır. Bu nedenle Çağatay Hanlığı tahtına Kara Hülegü'nün amcası Yisü Mönge atanmıştır (Reşiduddin Fazlullah 1995: 806-807, Cuveyni 2016: 311). Böylece Göyük'ün tahta geçişi ile ilgili bir takım hoşnutsuzluklar mevcut iken, almış olduğu kararlarla da yeni sorunların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kararıyla, Kara Hülegü ve destekçilerinin Göyük'e karşı pozitif tutumunu kaybetmesine neden olduğu açıktır. Zaten hanlık görevine atanan Yisü Mönge'nin kaynaklardan anlaşıldığı üzere devlet idaresi ile pek alakasının olmaması, meydana gelen bu olumsuz havayı değiştirememiştir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 760). Göyük'ün ayrıca Batu ile Kafkasya'ya göndermiş olduğu Elçigidey isimli idareci yüzünden arası açılmıştır. Elçigidey'in bölgeye gelmesi Ak Orda'nın oradaki hakimiyetini kısıtladığı için kabul edilmemiştir. Bu nedenle tutuklanarak Batu tarafından idam edilmiştir (El-Ömerî 2014: 67, Korykoslu Hayton 2015: 115-116, Lane 1999: 462-463). Olay ikisi arasındaki ilişkilerin iyice bozulmasına sebep olmuştur. Bu arada Toluy'un dul eşi Sorkaktani Beki de Göyük'e karşı, Batu ile ilişkiler kurarak iki hanedanın yakınlaşmasını sağlamıştır. Ancak bu durum Ögedey ve Çuci hanedanları arasında çatışmaya dönüşmeden, Göyük'ün ölümü ile son bulmuştur. (Prawdin 1953: 290-291, Morgan, 1990: 116, Biran 1997: 13, Durak 2008: 255-256).

Ögedey Hanedanı'nın Kağanlık Haklarından Uzaklaştırılması

Göyük yaklaşık iki yıl tahtta kaldıktan sonra 1248 yılında vefat etmiştir. Cuveyni ve Abu'l Farac'ın rivayetine göre, Göyük yaz aylarını geçirmek üzere Beş

Balık'a gider iken yolda ölmüştür. Hatta Batu da onunla buluşmak üzere oraya hareket ederken ölüm haberini yolda almıştır (2016: 310, 1999: 552-553, Hamdullah Mûstevfi: 382a). Reşiduddin'in verdiği bilgiyi kabul edecek olursak Göyük, Batu üzerine bir sefer tertiplemeyi amaçladığı sırada yolda rahatsızlanıp vefat etmiştir (1995: 809-810). Bu bilgiyi bir başka müellif Ömerî de desteklemektedir (2014: 67). Ayrıca Göyük'ün İslam ülkeleri üzerine sefer hazırlığı içinde olduğu sırada, öldüğünü belirten kaynaklarda bulunmaktadır (Djamal al-Karşi 2005: 119, Mirhând 2006, 3948, Uluğ Bek: 71b-72a). Ne sebeple olursa olsun Göyük'ün ölümü Büyük Moğol Ulusu'ndaki hanedan değişiminin temellerinin atılmasına sebebiyet vermiştir. Göyük'ün defin işlemleri gerçekleştirildikten sonra, Ulusun Akası konumunda bulunan Batu'nun isteği ile Ala Kamak mevkiinde bir toplantı düzenlenmiş ve diğer hanedan üyelerinden temsilciler çağırılmıştır. Göyük'ün oğulları Hoça ve Naku diğer şehzadelerden önce davranarak Batu'nun huzuruna varmışlardır. Ancak geldikten sonra Batu'dan gerekli ihtiramı görmediklerinden olacak ki, kamların baktığı falları bahane ederek haber dahi vermeden oradan ayrılmışlardır. Giderken kendilerine Timur Noyan'ı vekil tayin etmişlerdir. Onu çoğunluğun aldığı kararlara katılması hususunda öğütlemişlerdir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 824-826, Cuveyni 2016: 310, Hamdullah Mûstevfi: 382a).

Ala Kamak'da yapılan toplantıya yukarıda bahsedildiği üzere Göyük'ün ailesi katılmaz iken onun iktidarından memnun olmayan birçok kişi dahil olmuştur. Göyük zamanında veliahtlık hakkı elinden alınan Çağatay Hanedanı'ndan Kara Hülegü de katılımcılar arasındadır. Aralarından bazıları Batu'nun kağanlık makamına geçmesini istese de (Cûzcânî 2010: II/ 176, Cûzcânî 2016: 136-137), onun Göyük ile geçmişten gelen problemleri aşıkardır. Daha az tepki çekeceğini düşündükleri yasaya saygılarıyla namsalmış Toluy Hanedanı'ndan Mönge'nin kağanlık makamına seçilmesini kararlaştırmışlardır. Bu karara Çuci, Çağatay ve Toluy Hanedanı'ndan kimseler olur vermiştir. Verilen direktif gereği Timur Noyan da sesini çıkarmamıştır. Mönge'nin seçileceği Kerülen Nehri kenarında yapılacak asıl kurultaya kadar, devletin idaresi Göyük'ün eşi Oğul Gaymış Hatun ve oğullarına bırakılmıştır. Kurultaydan çıkan kararı Timur Noyan'dan duyan Göyük'ün oğulları yapılan işe itiraz etmişlerdir. Bu nedenle onlar Mönge'yi tuzağa düşürüp öldürmek istemişlerdir. Ancak onu yakalayamamışlardır. Sonrasında Oğul Gaymış ve oğullarının her biri kendi istekleri doğrultusunda devletin yönetimini sağlamaya çalışmışlardır. Zaman sonra da Batu'ya elçiler gönderip iktidarı bırakmayacakları yönünde haber yollamışlardır. Ancak onların istekleri Batu tarafından görmezden gelinmiştir (Cuveyni 2016: 319-321). Bu dönemde Oğul Gaymış ve oğullarının yönetimdeki başarısızlıkları arttıkça da hanedanlarının itibarı giderek azalmıştır (May 2017: 170).

Batu, Oğul Gaymış ve oğullarının ısrarlarına rağmen artık işi daha fazla uzatmanın gereksiz olduğunu düşünmüştür. Kurultayın toplanmasını sağlamak amacıyla kardeşleri Berke ve Tuka Timur'u Kerülen Nehri'ne göndermiştir. Diğer hanedan üyelerine de oraya gelmeleri için elçiler yollanmıştır (Reşiduddin Fazlullah 1995: 826, Cuveyni 2016: 319-321). Ögedey Hanedanı'ndan bazı kimseler kurultaya katılmamak adına çeşitli bahaneler uydurmaya başlamışlardır. Hatta Naku, Kadak ve Şiremün yanlarına Çağatay Hanedanı'ndan Yisün Tuka'yı da alarak sefere çıkacakları yönünde haberler yaymışlardır. Kurultaya dahil olan kimseler katılımı yeterli görmedikleri için ilk başlarda karar almaktan çekinmişlerdir. Bu sırada katılmayan

kişileri de gelmeye ikna etmeye çalışmışlardır. Uzun bir bekleyiş sonrası tahammül sınırı aşıldığı için Möngke'yi mevcut katılımcılar ile tahta geçirecekleri yönünde etrafa haberler göndermeye başlamışlardır. Bu haberler ulaşınca Şiremün ve Naku biraz daha vakit kazanmak amacıyla kurultay alanına ulaklar göndermişlerdir. Kesin bir tarih vererek o tarihte orada olacaklarını bildirmişlerdir (Cuveyni 2016: 657-658). Ancak kurultaya katılanlar tarafından onlara güven iyice sarsılmıştır. Bu nedenle kurultay alanına gelmeyenlerin isyancı sayılacağı yönünde tehditler başlatılmıştır (Hândmir 1984: 58-59). Bu sırada ortamı hararetlendiren tartışmalardan birisi de Calayir boyundan İlçidey'in kağanlık makamının Ögedey Hanedanı'na ait olduğuna yönelik görüş bildirmesi ile çıkmıştır. Ona Toluy'un oğlu Kubilay (1260-1294) şöyle cevap vermiştir: *Evet doğru söyledin. Öyle idi. Ancak yoldan ve eski yasalardan ilk önce siz ayrıldınız. Bunlardan birincisi Cengiz Han buyuruyordu ki; eğer benim uruğumdan birisi yasaya uymaz ise, bütün ağabey ve kardeşler bir araya gelmeden onun canına kast etmeyin. Siz nasıl oldu da Altalukan'ı öldürdünüz? Bir diğeri Ögedey Kağan demişti padişah Şiremün olsun. Siz nasıl oldu da kendi isteğiniz ile Göyük Han'a padişahlık verdiniz?*⁶ Bu konuşma orada bulunan herkesi yapılan işin doğruluğuna inandırmıştır (Reşiduddin Fazlullah 1995: 69). Kubilay'ın beyanından da aslında hükümdarlık hakkının Ögedey Hanedanı'na ait olduğu anlaşılmaktadır. Yine de Toluy oğulları onların yaptıkları usulsüzlükleri dayanak göstererek durumu kendi lehlerine çevirmeyi başarmışlardır.

Şiremün ve Naku'nun gelmek için verdikleri sürenin geçmesi ile birlikte kurultay katılımcıları Möngke'yi hükümdarlık makamına geçirme kararı aldılar. Çuci'nin oğlu Berke, Çağatay'ın torunu Kara Hülegü, Ögedey Hanedanı'ndan Kotan'ın ve Odçı'nin çocuklarının öncülüğünde birçok Moğol asilzadesinin katılımıyla Möngke 9 Rebiyülevvel 649 (Temmuz 1251) tarihinde kağanlık tahtına oturmuştur (Reşiduddin Fazlullah 1995: 827-828, Cuveyni 2016: 657-660). Tahta geçtiği haberi etrafa yayılınca Şiremün ve Hoça yanlarında bulunan kalabalık bir grup ile birlikte kurultay alanına doğru ilerlemeye devam etmişlerdir. Çoğu kaynakta onların bu tutumları bir suikast girişimi olarak anlatılmaktadır. Rivayete göre, arabaların içine gizlemiş oldukları silahlar bir deve çobanı tarafından fark edilmiştir. Bu çobanın haber vermesi ile gönderilen teftiş ekibi tarafından tutuklanarak sorguları yapılmak üzere kurultay alanına getirilmişlerdir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 831-832, Cûzcâni 2010: II/179-180, Cuveyni 2016: 669, Ahmed Tebrizi 2019: 461). Olay Möngke'nin muhaliflerini susturmak amaçlı bir intikam davasına dönüştürülmüştür. Yapılan soruşturma olaya dahil olanlar açısından oldukça ağır ve kanlı tamamlanmıştır. Bu kapsamda Şiremün, Naku ve Yisün Tuka, Toluy'un oğlu Kubilay'ın ordusuyla birlikte Çin'e gitmeye mecbur edilmiştir. Hoça, Selenge Nehri yakınlarında bir bölgede ikamete zorlanmıştır (Reşiduddin Fazlullah 1995: 840, Cuveyni 2016: 687, Allsen 1979: 26). Çağatay hanı Yisü Möngke ve yeğeni Büri, cezalandırılmaları için Batu'nun huzuruna yollanmışlardır (Cuveyni 2016: 682-683). Çağrılara rağmen Göyük'ün eşi Oğul Gaymış ve Şiremün'ün annesi Kadakaç Hatun, Möngke'nin yanına gelmeyi reddetmişlerdir. Sonrasında Möngke'nin annesi Sorkagtani Beki'nin yanına gitmişlerdir. Oğul Gaymış ve Kadakaç Hatun orada yargılanarak suçlu bulunup idam edilmişlerdir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 839). Ögedey Hanedanı'nın mülkü olan İmil ve Konak (Atwood 2004: 84) civarında bulunan, şehzade ve büyük emirler yapılan ikaz üzerine Möngke Kağan'ın birliklerine teslim olmuşlardır. Bu kişiler

sorgulanmak üzere götürülürken daha düşük rütbeli olanlar sorgusuzca zulme uğratılmıştır (Cuveyni 2016: 681-682). Yapılan tahkikat kapsamında hanedan üyeleri hariç kırk büyük emir, iki binden fazla da komutanın hayatına son verilmiştir (Djamal al-Karşi 2005: 121). Mesele çözüme ulaştığında Ögedey ve Çağatay Hanedanı şehzadelerinden olaya karışan herkesin idam edildiği, sadece yaşları küçük olanların ve Çin'e gönderilen birkaç kişinin hayatta kaldığı kaynaklardan edinilen bilgiler arasındadır (Vassaf 1968: 2, Cûzcâni 2010: II/180).

Möngke Kağan kendi iktidarına muhalif olan herkesin üstesinden geldikten sonra artık destekçilerine istediklerini verme hususuna eğilmiştir. Bu bağlamda elbette aslan payını Batu alarak kağanlık üzerindeki nüfuzunu artırmıştır. Ona bağlı görevliler dahi durumun bilincinde hareket ederek üstünlük taslamaktan kendilerini alıkoyamamışlardır (Ruysbroeckli Willem 2010: 158). Çağatay Hanlığı tahtına Göyük zamanında veliahtlık hakkı elinden alınan Kara Hülegü geçirilse de makamına ulaşmadan yolda vefat etmiştir. Eşi Oragana Hatun, Kara Hülegü'den doğan oğlu Mübarekşah başa geçemeyecek kadar küçük olduğu için, Çağatay Hanlığı tahtına niyabet etmeye başlamıştır (Benâketî 2000: 397, Cuveyni 2016: 329, Buell 2003: 79). Ayrıca kurultay da onu yalnız bırakmayan kardeşleri Kubilay ile Hülegü'yü Çin ve İran meselelerine memur etmiştir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 848-849, Cuveyni 2016: 693, Ahmed Gaffâri 2018: 197, Yuvalı 2017: 135). Ancak kaynaklarda Ögedey Hanedanı'nın İmil ve Konak mevkiinde bulunan arazisinin başına kimin tayin edildiği konusu belirsizdir. Burası Ögedey zamanında Göyük'ün tasarrufuna bırakılmıştır (Cuveyni 2016: 141, El-Ömerî 2014: 66). Göyük'ün kağanlık tahtına geçişi ile oranın kimin idaresine bırakıldığı konusunda bir malumat bulunmamaktadır. Möngke'nin tahta geçişinde, Ögedey Hanedanı'ndan Kadakan, Melik ve Kotan'ın oğulları (Reşiduddin Fazlullah: 136b) ona destek verdikleri için takdirini kazanmışlardır. Böylece Möngke, Ögedey'in mirasını onlar arasında pay etmiştir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 842). Ama onlardan hangisinin daha ön planda olduğu konusunda yorum yapmak güçtür.

Möngke'nin iktidara gelişi onu destekleyenler tarafından ilk başta hoş karşılanırsa da bu durum aleyhlerine dönüşmeye başlamıştır. Çünkü Möngke kardeşi Hülegü'yü İran'a göndererek Çuci ve Çağatay Hanedanı'nın bölgedeki çıkarlarını sekteye uğratmıştır. Onlar başlarda Hülegü'ye destek verseler de 1259 yılında Möngke'nin ölümüyle (Sagan Setsen 2006: 91, Lubsandezan 2006: 227, Fesih Hafi 2009: 811, Barthold 1981: 620) birlikte bu desteklerini çekmişlerdir. Hülegü ise karşılık olarak diğer hanedanlara mensup olan bazı şehzadelerin idamına hükmetmiştir (Aknerli Grigor 2012: 56, Galstyan 2017: 151, Cüveyni 2013: 498, Tiesenhausen 1941: 166-167). Möngke Kağan tarafından Karakurum'un idaresi için bırakılan küçük kardeşi Arık Buka etrafa Deşt-i Kıpçak hakimi Berke, İran da bulunan Hülegü, Ögedey ve Çağatay hanedanından bazı kişilerin kağanlık için kendisini desteklediği yönünde haberler yaymıştır. Sonrasında da bir kurultay düzenlenerek Arık Buka'ya kağanlık verilmiştir (Barthold 1981: 620, Atwood 2004: 21-22). Durumdan haberdar olan Kubilay, yanında bulunan emirlerin de teşviki ile Çin'in Kaipig-fu şehrinde (May 2017: 20, 37-39) 1260 yılında kağan ilan edilmiştir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 875-876, Jamba 2006: 40, Sagan Setsen 2006: 91, Prawdin 1953: 317-318, Morgan, 1990: 117, Atwood 2004: 497, Çuluuni 2015: III/61-62, Uyar 2020: 218). Kağan sayısı ikiye çıkınca şehzadeler ve bazı devlet adamları problem yaşadıkları kimseler ile hesaplaşabilmek adına, destek

gördükleri tarafı tercih etme eğilimi göstermişlerdir. Bu kapsamda Hülegü de Azerbaycan ve Kafkasya üzerindeki yönetim hakkı problemleri nedeniyle Berke'ye cephe almıştır. Berke'nin Arık Buka tarafında yer alması nedeniyle Kubilay'ı desteklemeyi seçmiştir (Müverrih Kiragos 2009: 84-85, Buell 2003: 80, May 2017: 22). Hatta bu seçimi Hülegü Hanedanı'nın İran'da tutunmasını sağlayan yerinde bir hamle olarak bile görülebilir. Çünkü Hülegü'nün İran'a gelişi bir hanedanın kuruluşu olarak değil de kağanlığa bağlı şekilde birkaç meselenin çözümü amaçlıdır. Ancak yaşanan bu süreç İran'da yeni bir hanedanın ortaya çıkışını sağlamıştır (Reşiduddin Fazlullah 1995: 977, El-Ömerî 2014: 57-58).

İran ve Deşt-i Kıpçak hakimleri taraflarını belli ederken Çağatay Hanlığı'nda da Kubilay ve Arık Buka yönetimi ele alması için farklı Çağataylı şehzadeleri tayin etmişlerdir. Kubilay'ın göndermiş olduğu Büri'nin oğlu Abişka, yolda Arık Buka birliklerince yakalanarak idam edilmiştir. Böylece Arık Buka tarafından gönderilen Baydar'ın oğlu Algu rakipsiz olarak tahta geçmiştir. Ancak Algu, Arık Buka'nın isteklerinin kendi hakimiyetini kısıtladığını görünce taraf değiştirmiş ve Kubilay'a yakınlaşmıştır (Reşiduddin Fazlullah 1995: 754, 768, Benâketî 2000: 405-406). Oluşan yeni denklem ile Kubilay tarafından karşı taraf üzerinde baskı kurularak Arık Buka ve taraftarlarının nüfuzu kırılmak istenmiştir. Algu ve Kubilay'ın ortak çabasıyla Çuci Hanedanı'ndan Berke'nin Maveraünnehir şehirleri üzerindeki etkisi kırılmıştır (Vassaf 1968: 3,27-28). Kafkasya hakimiyeti için mücadele veren Hülegü ve Berke'nin savaşları ikisinin de ölümlerine kadar sürmüş olup haleflerine sirayet etmiştir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 738-739, Prawdin 1953: 366-367). Arık Buka tarafından Algu'nun ihaneti anlaşılınca hoş karşılanmamış ve üzerine ordular sevk edilmiştir. Arık Buka, Çağatay Hanlığı'nın merkezi olan Almalık'a girdiği sırada, Kubilay'a bağlı birliklerin taarruzu ile Karakurum şehri düşmüştür. Almalık şehrinde çıkan kıtlık nedeniyle de Arık Buka ordusunun ihtiyaçlarını karşılayamayınca geri çekilmiştir. Bu sırada Algu dağılmış olan ordularını bir araya getirerek saldırıya geçmiştir. Algu'nun düzenlediği başarılı saldırılar nedeniyle Arık Buka güçsüz düşerek 1264 yılında ağabeyi Kubilay'a teslim olmak zorunda kalmıştır (Vassaf 1968: 3-4, Reşiduddin Fazlullah 1995: 883-886, Mirhând 2006: 3978, Uluğ Bek: 107b-108a).

Ögedey Hanedanı'nın Yeniden Yükselişi ve İnkırazı

Arık Buka'nın kağanlık tahtına tek başına hakim olma girişimi kısa süre içerisinde başarısızlıkla neticelenince, yaşanan gelişmeler Ögedey Hanedanı'nın yeniden yükselişine zemin hazırlamıştır. Bu hanedana mensup Kaşı'nın oğlu Kaydu, Ögedey'e miras olarak bırakılan bölgenin yönetimini ele almıştır. Onun ilk olarak kendisini desteklemesi için Berke ile anlaştığı ve Kubilay'a karşı cephe aldığı kaynaklardan izlenebilmektedir (Hândmir 1984: III/82, Mirhând 2006: 3978-3979, Buell 2003: 81). Ama tarafların birbirlerine karşı doğrudan cephe alması 1268 yılında gerçekleşmiştir. Kubilay tarafından Songlar üzerine yapılacak sefere asker toplamak amaçlı gönderilen elçiler, Kaydu'nun çeşitli bahaneler ileri sürmesi sebebiyle elleri boş dönmüştür (Marco Polo 1907: 454, Mirhând 2006: 3982, D'ohsson 2014: 237, Atwood 2004: 511). Bu durum iki taraf arasında husumeti alevlendirmiştir. Sonrasında Kaydu, Vassaf'ın belirttiği üzere Cengiz Han'ın; *Ögedey neslinden daha sütten kesilmemiş bir çocuk kalsa dahi taht ve taca o layık olacaktır.*⁶ sözünü dayanak alarak kağanlık üzerinde hak iddia etmiştir (1968: 37). Toluy oğullarının, töreyi hiçe sayarak Ögedey

Hanedanı'nın haklarını gasp ettiğini savunmuştur (Morgan 1986: 170, Pochekaev 2016: 729). Tüm bunlar yetmezmiş gibi bir de, Toluy Hanedanı'nın Kubilay zamanında, Moğol adet ve geleneklerinden ayrıldığını vurgulamıştır (Biran 1997: 27-28, Buell 2003: 82, May 2017: 20).

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere Kaydu dayanak olarak kendisine bazı haklı nedenler bulmuştur. Ancak biz onun faaliyetlerinden genelde Toluy oğullarının hakim olduğu coğrafyalarda yazılmış kaynaklardan haberdar olmaktadır. Bu eserlerde Kaydu'nun vermiş olduğu mücadelenin nedenleri tam olarak aydınlatılmamış ve göz ardı edilmiştir. O bir isyancı gibi anılmıştır. Hatta Kaydu'nun sadece isminden bahsedilerek, ona herhangi bir unvan dahi verilmemiştir (bk. Marco Polo 1907, Reşiduddin Fazlullah 1995, Vassaf 1968, Kaşâni 2012, Rossabi 2015: 103). Bazı eserlerde de isminin zikrinden dahi kaçınılmıştır (Reşiduddin Fazlullah: 128a). Ancak Cemal Karşı, yazmış olduğu eserde kendi yaşadığı bölgeye Kaydu'nun hanlık yaptığını söylemektedir. Ama bu eserde de Kaydu Han ya da Kaydu Kağan ibaresine rastlanılmamıştır. Zira müellifin Kubilay Kağan ve Temür Olcaytu Kağan şeklinde neşirleri görülmektedir (Djamal al-Karşı 2005: 124, CLXX-CLXIX). Bu durum yakın dönem ve günümüz tarihçileri arasında da yaygınlığını sürdürmektedir. Çünkü onlar da Kaydu'dan bahsederken onu genelde ismi ile unvansız anmışlardır. Hatta Arık Buka'nın dahi kısa süreli kağanlığı görmezden gelinerek Kubilay'ı beşinci kağan olarak vermişlerdir. Kaydu'nun mücadelesinin nedenlerini de belirsiz olarak nitelemiş veya onu isyancı olarak görmüşlerdir (Prawdin 1953: 553, Morgan 1990: 118-119, Nicolle 1990: 71-72, Buell 2003: 82). Ama Kaydu'nun amaçlarını ve tarihi önemini vurgulayan araştırmacılar da bulunmaktadır (Biran 1997, Roux 2001, Grousset 2006, Rossabi 2015). Hatta haklılık payı olmasına rağmen, uç nokta sayabileceğimiz Kaydu'nun bağımsız farklı bir Moğol devleti kurduğunu savunanlar da vardır (Barthold 1981: 626-627).

Kaydu'nun ne denli önemli bir şahsiyet olduğu katıldığı tarihi olayların mühimliğinden anlaşılabilir. Bu olayların büyük kısmını doğrudan ya da dolaylı olarak yürüttüğü, Çin ve İran'da hakim olan Toluy soyu ile mücadeleleri kapsamaktadır. Kubilay'ın iktidarından rahatsız olan kesimler, Kaydu'nun ortaya çıkışıyla onun etrafında toplanmıştır. Böylece İlhan Abaka ile mücadelesine devam eden Ak Orda hanı Möngke Timur, Kaydu'ya yakınlaşmıştır (Reşiduddin Fazlullah 1995: 1066-1068, Biran 1997: 45). Kaydu kısa süre içerisinde Çağatay Hanlığı topraklarında da nüfuzunu artırmaya başlamıştır (Prawdin 1953: 404). Çağatay tahtına ise, Algu'nun 1264 yılında ölümü sonrasında Kara Hülegü'nün oğlu Mübarekşah, annesi Oragana Hatun'un teşviki ile çıkmıştır (Vassaf 1968: 4, Reşiduddin Fazlullah 1995: 769, Ahmed Gaffâri 2018: 199). Ancak Kubilay bu duruma riayet etmeyerek Yisün Tuka'nın oğlu Barak'ı Çağatay Hanlığı tahtına ortakçı olarak yollamıştır. Barak zamanla ileri gelen devlet adamlarının desteğini alarak Mübarekşah'ı tahttan indirip tek başına iktidara sahip olmuştur (Reşiduddin Fazlullah 1995: 769). Sonrasında bir süre Kaydu ile mücadele etmiş ve bazı hanedan üyelerinin araya girmesiyle sulh sağlanmıştır. Barışı pekiştirmek adına Talas'ta 667 yılında (1268-1269) Ögedey, Çuci ve Çağatay Hanedanı'nın ileri gelenlerinin katılımıyla bir kurultay toplanmıştır. Böylece üç hanedan arasındaki anlaşmazlıklar giderilerek İlhanlılar üzerine ortak sefer düzenleme kararı alınmıştır (Hândmir 1984: III/84, Reşiduddin Fazlullah 1995: 1066-1069, Ahmed Tebrizi 2019:

567-568). Ancak sefer sırasında yaşanan olaylar neticesinde müttefikler arasında problemler ortaya çıkmıştır. Böylece Kaydu'ya bağlı birkaç şehzade Barak'ı terk etmişlerdir. Sonrasında da Abaka karşısında 1 Zilkade 668 (Haziran 1270) yılında yenilgiye uğrayan Çağatay ordusu Maveräünnehir'e çekilmek zorunda kalmıştır (Reşiduddin Fazlullah 1995: 1088). Abaka'nın başarısı Kubilay tarafından takdir görmüş ve tebrik için bir elçilik heyeti hazırlanmıştır (Hamdullah Müstevfi: 449a-b). Barak da savaş sırasında kendisini terk eden şehzadelerin cezalandırılması için Kaydu'ya elçiler gönderse de istekleri dikkate alınmamıştır. Ayrıca Kaydu, Barak'ın Kubilay ile anlaşacağı korkusuyla ordusunu toplayarak onun ordugahını kuşatmıştır. Bu sırada Barak'ın ölüm haberi gelmiştir (Vassaf 1968: 44, Reşiduddin Fazlullah 1995: 1095). Barak'ın ölümü sonrasında Çağatay Hanlığı'ndan bazı şehzadeler gelerek Kaydu'ya bağlılık yemini etmişlerdir. Bazı şehzadeler de isyan başlatarak Maveräünnehir'de can ve mal güvenliği bırakmamışlardır. İsyancılar bölgede tutunamayacaklarını anlayınca da Kubilay'a sığınmışlardır (Vassaf 1968: 45-46, Reşiduddin Fazlullah 1995: 1095-1096, Mirhând 2006: 4117). Bu süre zarfında Kaydu tarafından Çağatay Hanlığı tahtına bu hanedandan kimseler tayin edilse de istikrar sağlanamamıştır. Çağatay Hanlığı, ancak Barak'ın oğlu Duva 675 (1276-1277) yılında başa geçtiği zaman bir iç düzene kavuşabilmiştir (Vassaf 1968: 266, Reşiduddin Fazlullah 1995: 773).

Kaydu ile Kubilay arasındaki çatışmaların izleri Mançurya'da da kendisini göstermiştir. Bunlardan en mühimi 1286 yılında gerçekleşmiştir. Cengiz Han'ın kardeşleri Çuci Kasar ve Temüge Odçı'nin soyundan gelen bazı şehzadeler Mançurya'da isyan çıkartarak Kubilay'ın vergi tahsildarlarını bölgeden uzaklaştırmışlardır. Bu olay üzerine bölgenin yönetimini üstlenen Nayan Noyan, Kaydu'ya haber yollayarak gizliden Kubilay üzerine sefer hazırlıklarına başlamıştır. Bu sırada Çağatay Hanlığı tahtına Kaydu tarafından atanan Duva da haberdar edilerek ordusunu toplaması istenmiştir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 925-926). Ancak Kubilay durumdan haberdar olmuştur. Kısa bir süre içerisinde Pekin'de kalabalık bir ordu toplayarak Mançurya'ya baskın düzenlemiştir. Saldırıda Nayan esir edilerek yargılanmıştır. Cengiz Han'ın babası Yesügey'in soyundan geldiği için kanı yere dökülmesin diye haliya sarılıp atların ayakları altında çiğnenerek idam edilmiştir (Marco Polo 1907: 161-166). Sonrasında Kubilay tarafından diğer hasımları üzerine yürünerek askeri harekate devam edilmek istenmiştir. Ancak Kaydu ve Duva'nın hudutlarına dayanıldığı sırada Kubilay'ın ayağındaki ağırlar arttığı için hareket sürdürülemediği. Kubilay döndükten sonra bölgede bırakılan birlikler Kaydu ve Duva üzerine akınlar yapmaktan ziyade savunma politikası izlemiştir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 926).

Yukarıda bahsedilen olay gibi, İran'da da İlhanlı iktidarı ile ters düşen bazı kişiler siyasi çekişmelerden kendilerine pay çıkarmak adına Kaydu'nun yardımına başvurmuşlardır. Bunlardan biri de Argun Aka'nın oğlu Nevruz Bey olup, Abaka'nın oğlu Argun İlhanlı tahtına çıkınca onun huzuruna gitmediği için isyancı kabul edilmiş ve katline karar verilmiştir. Nevruz kendisi hakkında verilen hükmün farkına varınca isyan bayrağını açmıştır. Belli bir süre mücadele ettikten sonra bölgede kalamayacağını farkına varmıştır. Böylece Kaydu'nun yanına gitmek üzere Maveräünnehir'e geçmiştir. Babasının itibarından dolayı Nevruz Bey orada ihtiram görmüştür. Kaydu'nun teşviki ile Çağatay ve Ögedey Hanedanı'ndan bazı şehzadelerin desteğini alarak 690 (1291)

senesinde Nevruz Bey Horasan'a gelmiştir (Vassaf 1968: 190-191, Reşiduddin Fazlullah 1995: 1218-1226, Hândmir 1984: III/141-142, Mirhând 2006: 4200-4202, Lane 1999: 481-482, Özgüdenli 2009: 66-68). Belli bir süre aldığı destekle Horasan şehirlerini yağmalamıştır. Çağataylı şehzadelerin Nevruz Bey'i terk ederek Maverâünnehir'e dönmesiyle de isyanı son bulmuştur (Vassaf 1968: 191-192, Mirhând 2006: 4202-4203, Özgüdenli 2009: 68-69). 6 Cemaziyülevvel 694 yılında (Mart 1295) Geyhatu'nun ölümü ile başlayan şehzade Baydu ve Gazan mücadelesi sırasında ise, Mazenderan'da bulunan Körgöz'ün torunu Uygurtay isyan etmiştir. Uygurtay idaresinde bulunan toprakların Kaydu'nun malı olduğunu savunmuştur. Kaydu'nun en önemli destekçisi Çağatay hanı Duva'yı bölgeye çağırarak İlhanlılara karşı ortak mücadele sözü vermiştir. Böylece Duva, 695 senesinde (1295-1296) davete icabet ederek İlhanlı hakimiyetinde bulunan yol üzerindeki şehirleri Mazenderan'a kadar yağmalamıştır. Bir süre orada kaldıktan sonra da yeniden Ceyhun Nehri'nin ötesine geçmiştir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 1230-1231, Seyfi Herevi 2005: 426-440).

Kaydu ile Kubilay mücadelesinin yansımaları yukarıda da görüldüğü üzere çeşitli coğrafyalarda devamlılığını sürdürmüştür. Ancak Kubilay'ın 693 yılında (1293-1294) ölümü ile birlikte son bulmuştur. Kubilay'ın vefatı sonrası onun Cinkim'den torunu Temür Olcaytu (1294-1307) kağanlık tahtına oturmuştur (Reşiduddin Fazlullah 1995: 926,928-929,931, Lubsandanzan 2006: 229, Mirhând 2006: 3994-3995). Bu dönemde de yine Kaydu ile olan mücadeleye devam edilmiştir. Hatta Kubilay zamanına nazaran daha da şiddetlenmiştir. Temür Olcaytu başa geçtikten sonra bazı şehzadeleri, Kaydu ve destekçilerinin akınlarını önlemek için görevlendirmiştir. Ancak dört yıl boyunca verilen mücadele sonucunda Temür Olcaytu'nun damadı Körgöz, Duva tarafından yakalanarak öldürülmüştür (Hândmir 1984: III/88, Reşiduddin Fazlullah 1995: 953-956, Mirhând 2006: 3995-3996). Arık Buka ve Möngke Kağan'ın ailesinden bazı şehzadeler Kaydu'nun tarafında iken Temür Olcaytu'ya iltica etmişlerdir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 939,954-955, Rashiduddin Fazullah 1998: 400).

Kaydu, Temür Olcaytu çekişmesinin önemli olaylarından birisi de, Gök Orda Hanedanı'nda Ordu'nun torunları arasında çıkan taht mücadelesinde yaşanmıştır. Kaydu ve Duva tarafından Kubala isimli şehzade desteklenmiş, Temür Olcaytu, Gazan ve Tokta tarafından Bayan'a arka çikılmıştır. Kaydu'nun emriyle verilen askeri güçler sayesinde Kubala defalarca Bayan'a karşı savaş vermiştir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 711,713-714, Allsen 1985: 22-24). Bayan ayrıca Tokta, Gazan ve Temür Olcaytu'ya elçiler yollayarak Kaydu ve Duva'ya karşı ortaklaşa bir sefer düzenleme teklifinde bulunmuştur. Kaydu ve Duva tehlikesini tamamen ortadan kaldırma planları sunmuştur. Ancak onlar diğer meseleleri daha mühim görerek onun planlarını göz ardı etmişlerdir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 957). Kaydu, yine de onların bu plan dahilinde hareket edeceklerini düşünmüştür. Bu nedenle Bayan ile Temür Olcaytu'nun irtibat kurmasını engellemek istemiştir. Kaydu'nun oğulları Şah ve Yengiçer, Möngke Kağan'ın torunu Tura Temür ve Arık Buka'nın oğlu Melik Temür önlem amaçlı taraflar arasındaki irtibat yollarının kontrolünü sağlamak için görevlendirilmiştir (Reşiduddin Fazlullah 1995: 714-715). Bu önlemi de yeterli görmeyen Kaydu ordusunu toplayarak 700 yılında (1300-1301) Temür Olcaytu üzerine yürüme kararı almıştır (Vassaf 1968: 265). Saldırı için Duva'dan da yardım istemesine rağmen o askerlerinin yorgun olduğunu ileri sürerek sefere katılmayıp Karakurum'u savunma görevini üstlenmiştir (Mirhând 2006: 3997).

Ancak Duva daha Karakurum'a varmadan Kaydu'nun ordusu, Temür Olcaytu tarafından baskına uğratarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Dağılan ordusu ile Kaydu, İrtiş Nehri yakınlarında bulunan Duva'nın yanına ulaştığında aldığı destek sayesinde yeniden saldırıya geçmiştir. Ama Temür Olcaytu'nun ordusu yine galip gelmiştir. Kaydu, yaralanan Duva ile birlikte Çağatay topraklarına çekilmiştir (Mirhând 2006: 3997-3998, Ahmed Gaffâri 2018: 198). Sonrasında da Kaydu ordusunu yeniden toparlayarak Temür Olcaytu'nun birlikleri tarafından ele geçirilen bölgeleri geri almayı başarmıştır. Ancak çok geçmeden yakalandığı hastalık sebebiyle 702 yılı başlarında (1303) ölmüştür (Reşiduddin Fazlullah 1995: 627,714-715,773,1312, Reşiduddin Fazlullah 2013: 295, Kaşâni 2012: 32, Mirhând 2006: 3998-3999, Ahmed Gaffâri 2018: 198).

Kaydu'nun ölümü üzerine Duva'nın da teşviki ile Ögedey Hanedanı'nın başına oğlu Çapar getirilmiştir (Vassaf 1968: 265-266, Kaşâni 2012: 32-33). Onun taht merasimi tamamlandıktan sonra Duva'nın çabaları ile Temür Olcaytu'ya elçilik heyeti yollanarak uzun süreden beri devam eden husumet bitirilerek barış ortamı sağlanmıştır. Bu durumu haber vermek için de diğer hanedan üyelerine elçilik heyeti gönderilmiştir (Vassaf 1968: 266-269). Yaşanan gelişme Moğol asilzadeleri tarafından sevinçle karşılanmıştır. Oluşan memnuniyetin boyutunu İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun Fransa kralı IV. Philippe'ye 1305 yılında göndermiş olduğu mektuptan da görebilmekteyiz. Mektupta kırk beş yıldan beri süre gelen Moğol hanları arasındaki anlaşmazlıkların son bulduğu, bu sayede düşmanlara karşı daha etkin bir mücadele verileceği yazılmıştır (Domiiin 2006: 156-157, Spuler 1957: 292, Buell 2003: 87, Danuu vd. 2019: 49-50). Ancak bu sükut ortamı çok geçmeden son bulmuştur. Çağatay Hanlığı toprakları içerisinde Kaydu zamanından beri sistemli olarak yerleştirilen çeşitli hanedanlara mensup şehzadeler arasında savaşlar başlamıştır. Duva kargaşaya son vermek adına Temür Olcaytu'ya elçilik heyeti yollayarak Türkistan ve Horasan topraklarında yurt tutmuş Ögedey, Toluy ve Çuci Kasar Hanedanı'ndan şehzadelerin bölgeyi terk etmesi için girişimlerde bulunacağını bildirmiştir. Temür Olcaytu'da onun bu girişimini desteklediğini belirtmiştir (Vassaf 1968: 286, Kaşâni 2012: 33-35). Bu icazet sayesinde Ögedey Hanedanı'nın en büyük destekçisi Çağataylar ile arasında husumet oluşmuştur. Husumetin etkisi ile yıllardan beri sürdürmüş oldukları kağanlık davasını unutarak mevcudiyetlerini koruma çabasına düşmüşlerdir. Netice olarak da ellerinde bulundurdukları arazi Çağatay hanı İsen Buka ve Temür Olcaytu'nun yerine geçen Kaisan'ın (1307-1311) idaresine bölünmüştür. Böylece Ögedey Hanedanı'nın başında bulunan şehzadeler başka çıkar yol bulamayarak Çin'de bulunan Toluy oğullarının hakimiyetine sığınmışlardır (Vassaf 1968: 294, Kaşâni 2012: 41,148-150, Ahmed Gaffâri 2018: 200, Buell 2003: 87).

Sonuç

Yukarıda verilen kaynaklarda geçen bilgiler ışığında, Cengiz Han'ın kağanlık hakkını Ögedey Hanedanı'na verdiği açıkça görülmektedir. Ancak şehzadeler arasında yaşanan bireysel problemler ve hanedanlar arasındaki çekişmeler yüzünden sıkıntılı bir süreç sonrasında bu hakları ellerinden alınmıştır. Sadece haklarının elinden alınması ile de yetinilmeyip Ögedey Hanedanı ve destekçilerine ağır bir darbe vurulmuştur. Yine de varlıklarını sürdürmelerine izin verilerek tamamen ortadan kaldırılmamışlardır. Cengiz Han'ın paylaşımına riayet edilerek kendi hanedanlarına mahsus bölgelerde

hüküm sürmeleri sağlanmıştır. Böylece kağanlığı Çuci oğullarının desteği ile ele geçiren Toluy oğullarının gölgesinde belli bir süre yaşamlarına devam etmişlerdir. Zira Toluy Hanedanı içerisinde ilk çıkan anlaşmazlıkta hemen taraf olarak durumu kendi lehlerine çevirmeye çalışmışlardır. Hülegü'nün İran'a gelişi sonrasında yaşanan olaylar Çuci hanedanının Toluy oğullarına verdiği desteği çekmesine sebep olmuştur. Bu sayede Ögedey Hanedanı, tekrar yükselmek için aradığı zemini bulma fırsatı yakalamıştır. Ögedey hanedanının yeniden güç kazanması mevcut idareden hoşnut olmayan birçok hanedan üyesi ve mahalli yöneticinin umut ışığı olmuştur. Hanedanın yükselişinde önemli bir etken ise onların kağanlık davasındaki haklılık paylarıdır. Bunun en şiddetli savunucusu Kaydu olmuştur. Bu nedenle Kaydu tarafına geçen Cengiz Han hanedanından kimseler, onun hedef olarak gösterdiği Çin ve İran'da bulunan Toluy Hanedanı mensuplarına düşman kesilmişlerdir. Tabii ki bu durumda, Çuci ve Çağatay hanedanlarının kendilerine hak gördükleri bölgelerde hakimiyet alanlarının kısıtlanması da etkili olmuştur. Doğan husumet Moğolların diğer milletlere karşı yürütmüş oldukları askeri faaliyetlerde yavaşlamaya sebebiyet vermiştir. Bu süreç kırk beş yıl kadar devam etmiştir. Bunun en büyük kanıtı olarak yukarıda bahsettiğimiz İlhanlı hükümdarının Fransa kralına yazmış olduğu mektup gösterilebilir. Netice olarak Çağatayların Duva ve selefleri döneminde, Ögedey Hanedanı ile husumet yaşaması onların güçlerinin geri döndürülemez şekilde kırılmasını sağlamıştır. Böylelikle yıllardan beri süregelen kağanlık iddiaları son bulmuştur. Bu hususta yaşanan çekişmeler de nihayete ermiştir. Ancak verilen mücadeleler görüldüğü üzere bütün Moğol hanedanlarını etkilemiştir.

Açıklamalar

1. Bu çalışma içerisindeki şahıs isimleri Reşiduddin Fazlullah Hemedani'nin *Kitab-ı Nesebname-i Mulûk* adlı eserinde bulunan Uygur ve Arap alfabeli yazılışlara uygun olarak verilmiştir.

2. *Kitab-ı Nesebname-i Mulûk* adlı eserinde bulunan Uygur ve Arap alfabeli yazılışlara uygun olarak verilmiştir.

3. مادام که از فرزندان اوگتای قآن گوشت پاره ای باشد اگر در میان علف پیچند گاو آن علف را خورد و اگر در میان پیه پیچند سگ به آن پیه ننگرد ما او را به قانی قبول کنیم و دیگری بر تخت ننشیند

4. با وجود پسر نواده چگونه وارث باشد.

5. شرط چنین بود. لیکن شروط سخن و یاسای قدیم بیشتر شما دیگر گون کردید اول آن که چنگیز خان فرموده که اگر از اروغ ما کسی یاسا دیگرگون کند آنرا با تمامت آقا و اینی باتفاق کنکاج ناکرده قصد او نکنند. شما چرا التالوقان را کشتید؟ دیگر اوکتای قآن گفته بود که پادشاه شیرامون باشد. شما چگونه بدخود کیوک خان را پادشاهی دادید.

6. تا از نسل اوکتای طفلی شیر خواره زنده باشد او در خور تاج و رایت شاهی باشد.

KAYNAKLAR

ABDULLAH B. MUHAMMED KAŞÂNÎ. (2012). *Târih-i Olcaytu*. (Neşr. Mehin Hembeli). Tahran: İntişarat-ı Elmi u Ferhengi.

- ABRAHAM CONSTANTİN MOURADGEA D'OHSSON. (2014). *Moğol Tarihi*. (Haz. Ekrem Kalan). İstanbul: I.Q Kültür Sanat yay.
- AHMED GAFFÂRİ KAZVÎNİ. (2018). *Târîh-i Cihân Ârâ*. (Neşr. Abdul Kerim Cerbezedar). Tahran: İntiaşarat-ı Esatir.
- AHMED TEBRİZİ. (2019). *Şehinşâhnâme*. (Haz. Mehşid Guheri Kaheki- Cevad Raşeki Ali Abadi). Tahran: İntiaşarat-ı Doktor Muhammed Afşar.
- AKNERLİ GRİGOR. (2012). *Okçu Milletin Tarihi*. (Çev. Hrant D. Andresyan). İstanbul: Yeditepe yay.
- ALAADDİN ATA MELİK CÜVEYNİ (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*. (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: TTK yay.
- ALAÂDDİN ATA-MELİK CUVEYNİ. (2016) *Târîh-i Cihân Guşâ*. (Neşr. Muhammed Kazvîni). Tahran: İntiaşarat-ı Hermes.
- ALLSEN, Thomas. (1979). *Politics of Mongol Imperialism: Centralization and Resource Mobilization in the Reign of the Grand Qan Möngke, 1251-59*. Unpublished Doctoral Thesis. Minneapolis: University of Minnesota.
- ALLSEN, Thomas. (1985). "The Princes of the Left Hand: An Introduction to the History of the Ulus of Orda in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries". *Archivum Eurasiae Medii Aevi*. 5: 5-40.
- ANONİM. (1990). *Mongolun Nigoça Tobçıyan*. Trs. B. Sumyabaatar. Ulaanbaatar: Ulsin Hevleliin Gazar.
- ANONİM. (2004). *The Secret History of the Mongols*. (Tr. Igor de Rachewiltz). Leiden: Brill.
- ATWOOD, Cristopher P. (2004). *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*. New York: Facts on File, Inc.
- BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç. (1981). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. (Çev. Hakkı Dursun Yıldız). İstanbul: Kervan yay.
- BRAİN, Michal. (1997). *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*. London: Curzon Press.
- BUELL, Paull D. (2003). *Historical Dictionary of the Mongol World Empire*. Maryland: The Scarecrow Press.
- CLEAVES, Francis Woodman. (1963). "Aqa Minu", *Harvard Journal of Asiatic Studies*. 24: 64-81.
- ÇULUUNİ, Dalai (2015). *Mongolin Tüüh (1260-1388)*. C. III. Ulaanbaatar: Tüüh - Arkeologiiin Hureelen.
- DANUU, Ankhbayar ve Mönhtulga R. (2019). *Çagadain Uls Mongolin Ezent Gurnii Tüüh*. C. V. Ulaanbaatar: Styeppeye Pabliş.
- DE RACHEWİLTZ, Igor (1972). *Index to the Secret History of the Mongols*. Bloomington: Indiana University Publications.

- DJAMAL AL-KARŞI. (2005). *İstoriya Kazakistana v Persidskih İstoçnikah Djamal al- Karşi al-Mulhakat Bissurah*. C. I. (Çev. Ş. H. Vohidova - B. B. Aminova). Almatı: Daik Pryess.
- DOMİİN, Tumurtogoo. (2006). *Mongolian Monuments in Uighur-Mongolian Script (XIII-XVI Centuries)*. Taipei: Institute of Linguistics Academia Sinica.
- DURAK, Neslihan. (2008). "Çingizli Hatunları I: Sorgaktani Beki". *Turkish Studies*. 3, 1: 251-258.
- EL-ÖMERÎ. (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l Ebsâr*. (Çev. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge yay.
- FESİH HAFİ. (2009). *Mûcmel Fesih*. C.II. (Neşr. Seyid Muhsin Naci Nasrabadi). Tahran: İntiaşarat-ı Esatir.
- GALSTYAN, A. G. (2017). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*. (Çev. İlyas Kemaloğlu). İstanbul: Yeditepe yay.
- GIYASEDDİN MUHAMMED HÂNDMİR. (1984). *Târih-i Habib'es Siyer*. C. III. (Neşr. Muhammed Debirsiyaki). Tahran: Ketab Furuşi Hayyam.
- GOLDEN, Peter. (2002). "Tuşi: the Turkic Name of Joçi". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 55: 143-151.
- GREGORY ABU'L FARAC. (1999). *Abu'l Farac Tarihi*. C.II. Çev. Ömer Rıza Doğrul. Ankara: TTK yay.
- GROUSSET, Rene. (2006). *Bozkır İmparatorluğu*. (Çev. R. Uzmen). İstanbul: Ötüken yay.
- HAMDULLAH MÛSTEVFİ KAZVÎNİ. *Zafernâme*. Türk İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesi. Mikrofilm Arşiv Nu. 1490. Envanter Nu. T 2041.
- JAMBA. (2006). *Asragç Nertiin Tüüh*. (Haz. D. Zayaabaatar). Ulaanbaatar: Mongol Tüühen Survalç Biçgiin Tsvral.
- JOHANN DE PLANO CARPİNİ. (2000). *Moğol Tarihi ve Seyahatname*. (Çev. Ergin Ayan). Trabzon: Derya Kitapevi.
- KALAN, Ekrem. (2012). "Tarihi Kaynaklara Göre Cuci Adının Kökeni ve Cengiz Kağan'a Oğul Olma Sorunsali". *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 1: 119-130.
- KORYKOSLU HAYTON. (2015). *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*. (Çev. Altay Tayfun Özcan). İstanbul: Selenge yay.
- LANE, George. "Arghun Aqa Mongol Bureaucrat". *Iranian Studies*. 4, 32: 459-482.
- LUBSANDANZAN. (2006). *Altan Tovç*. (Haz. Ş. Çoimaa). Ulaanbaatar: Mongol Tüühen Survalç Biçgiin Tsvral.
- MARCO POLO. (1907). *The Travels Of Marco Polo*. (Ed. Tomas Wright - M. A. - F. S. A.). London: George Bell and Sons.
- MAY, Timothy. (Ed.). (2017). *The Mongol Empire A Historical Encyclopedia*. California: Abc-Clio.

- MİN HÂC-I SİRÂC EL-CÛZCÂNÎ. (2010). *Tabakât-ı Nâsiri*. C. II. (Neşr. Abdul Hay Habibi). Tahran: İntişarat-ı Esatir.
- MİN HÂC-I SİRÂC EL-CÛZCÂNÎ. (2016). *Tabakât-ı Nâsiri*. (Çev. Mustafa Uyar). İstanbul: Ötüken.
- MORGAN, David. (1986). "The 'Great Yasa of Chingiz Khan' and Mongol Law in the Ilkhanate". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. 49, 1: 163-176.
- MORGAN, David. (1990). *The Mongols*. Cambridge: Basil Blackwell.
- MUHAMMED BENÂKETÎ. (2000). *Târîh-i Benâketî*. (Neşr. Cafer Şear). Tahran: Encümen-i Asar Mefahir-i Ferhengi.
- MUHAMMED MİR HÂND. (2006). *Târîh-i Ravzatû's Safâ*. C. VIII. (Neşr. Cemşid Keyanfur). Tahran: İntişarat-ı Esatir.
- MUHAMMED ŞEBÂNKÂREÎ. (1998). *Mecmaû'l Ensâb*. (Neşr. Mir Haşim Mühedis). Tahran: İntişarat-ı Emir Kebir.
- MÜVERRİH KİRAGOS. (2009). *Ermeni Müelliflerine Göre Moğollar*. (Çev. Gürsoy Solmaz). Ankara: Elips Kitap.
- NİCOLLE, David. (1990). *The Mongol Warlords*. Dorset: Firebird Books.
- ÖZCAN, Altay Tayfun. (2017). *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)*. Ankara: TTK yay.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi. (2009). *Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*. İstanbul: Kaknüs yay.
- POCHEKAEV, R. Yu. (2016). "Chinggis Khan's Great Yasa in the Mongol Empire And Chinggisid States Of The 13th–14th Centuries: Legal Code or Ideal "Law and Order"?. *Golden Horde Review*. 4, 4: 724-733.
- PRAWDİN, Michael. (1953). *The Mongol Empire Its Rise and Legacy*. (Tr. Eden and Ceder Paul). London: George Allen and Unwin Ltd.
- RASHİDUDDİN FAZULLAH. (1998). *Jami'u't-Tawarikh*. C. II. (Tr. W. M. Thackston). Boston: Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilizations.
- REŞİDUDDİN FAZLULLAH HEMEDANÎ. (1995). *Câmiu't Tevârih*. C.I-II. (Neşr. Muhammed Ruşen - Mustafa Musevi). Tahran: İntişarat-ı Elburz.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH HEMEDANÎ. (2013). *Câmiu't-Tevârih*. (Çev. İsmail Aka – Mehmet Ersan – Ahmad Hesamipour Khelejani). Ankara: TTK yay.
- REŞİDUDDİN FAZLULLAH HEMEDANÎ. *Kitab-ı Nesebname-i Mulûk*. Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed Kitaplığı. Envanter Nu. 2937.
- ROUX, Jean Paul. (2001). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. (Çev. A. Kazancıgil ve A. Bereket). İstanbul: Kabalıcı yay.
- RUYSBROECKLİ WILLEM. (2010). *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*. (Çev. Zülal Kılıç). (Ed. Peter Jackson – David Morgan). İstanbul: Kitap yay.
- SAGAN SETSEN. (2006). *Erdeniin Tovç*, (Haz. M. Bayarsihan). Ulaanbaatar: Tüühen Survalç Biçgiin Tsvral.

SEYFİ HEREVİ. (2005). *Târîhnâme-i Herat*. (Neşr: Golam Rıza Tebatebayi). Tahran: İntişarat-i Esatir.

SPULER, Bertold. (1957). *İran Moğolları*. (Çev. Cemal Köprülü). Ankara: TTK yay.

TİESENHAUSEN, W. De. (Haz.). (1941). *Altınordu Devletine Ait Tarihi Metinler*. (Çev. İsmail Hakkı İzmirli). İstanbul: Maarif Matbaası.

ULUĞ BEK. *Tevârîh-i Çengiznâme-i Şeceretü'l Etrâk Bazi Tevârîh-i Selâtîn-i Türk*. Harvard University Houghton Library. Microfilm on File No. 89-1356.

UYAR, Mustafa. (2020). "Kubilay Han'ın Hülegü Hanedanlığı'na Karşı Düzenlediği Başarısız Darbe Girişiminin Ana Karakteri: Buka Çīngsāng". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (Çev. Erhan Ateş). 7: 217-227.

VASSAF. (1968). *Tahrir-i Târîh-i Vassaf*. (Neşr. Abdul Muhammed Ayeti). Tahran: İntişarat-ı Bonyad-ı Ferheng-i İran.

YUVALI, Abdulkadir. (2017). *İlhanlı Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.